Erqulov Ziyot Sadinovich (QarDU universiteti tibbiyot fakulteti o‘qituvchisi;
https://orcid.org/0009-0007-6640-2845; Gmail: erqulovz2@gmail.com)

SHAXS EKOLOGIYASINING FALSAFIY VA METODOLOGIK ASOSLARI

Annotatsiya. *Ushbu maqolada globallashuv va shiddatli axborot xurujlari davrida shaxs ekologiyasining falsafiy va metodologik asoslari tizimli ravishda tahlil qilingan. Tadqiqotda shaxs ichki dunyosining barqarorligi gumanistik falsafa, koevolutsiya tamoyili hamda sharq mutafakkirlarining komil inson konsepsiyasi kontekstida yoritilgan.*

Kalit so‘zlar: *shaxs ekologiyasi, koevolutsiya, sinergetik yondashuv, ma’naviy-axloqiy ekologiya, axborot ekologiyasi.*

ФИЛОСОФСКИЕ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ЭКОЛОГИИ ЛИЧНОСТИ

Аннотация. *В данной статье системно анализируются философские и методологические основы экологии личности в эпоху глобализации и интенсивных информационных атак. В исследовании устойчивость внутреннего мира личности рассматривается в контексте гуманистической философии, принципа коэволюции и концепции совершенного человека восточных мыслителей.*

Ключевые слова: *экология личности, коэволюция, синергетический подход, духовно-нравственная экология.*

PHILOSOPHICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE ECOLOGY OF PERSONALITY

Annotation. *This article systematically analyzes the philosophical and methodological foundations of the ecology of personality in the era of globalization and intense informational challenges. In the study, the stability of the inner world of a person is examined in the context of humanistic philosophy, the principle of coevolution, and the concept of the perfect man of Eastern thinkers.*

Keywords: *ecology of personality, coevolution, synergetic approach, spiritual and moral ecology.*

Kirish. XX asrda “Tabiat–Jamiyat–Inson” (sotsioekologik) tizimi ijtimoiy-antropik yaxlitlik sifatida tavsiflangan. Bu yaxlitlik darajasi organikdir. Bu yaxlitlik allaqachon mexanik (arxaik sivilizatsiya) va uyushgan (industriyadan oldingi) sivilizatsiya bosqichidan o‘tgan edi. XVII asrdan boshlab bu yaxlitlik organik bosqichga o‘tdi, bunda tabiat–jamiyat–inson nafaqat bir-birini to‘ldiradi, balki “inson ekologiyasi” tushunchasi bilan ifodalangan yangi voqelikning bir qismiga aylanadi [1]. Ushbu yaxlitlik doirasida odamlar yangi imkoniyatda mavjud bo‘ladilar. Tabiat, Jamiyat va Madaniyat “inson ekologiyasi”ning “kompleklari”ga aylanadi. Inson faoliyati yagona poydevorni belgilaydi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. V.M.Vernadskiyning inson va tabiatning birligi, ularning birgalikda evolutsiyasi va global evolutsion jarayon jarayonida o‘zaro boyitilishi haqidagi g‘oyalari rus fanida E.M.Babosov, V.M.Baryakin, F.M.Girenok, V.E.Yermolaev, V.M.Kaznacheev, G.A.Los, I.M. Mochalov, G.Sh.Moiseev, Y.B.Oleynikov, Y.M.Truslov, I.T.Frolov, G.M.Shvebs, A L.Yanshin asarlarida rivojlantirildi [1]. Inson ekologiyasi uchun Vernadskiyning xulosasi metodologik ahamiyatga ega edi: insoniyatning o‘z-o‘zidan rivojlanishi dunyoda o‘z o‘rnini egallash yo‘lidan bordi. Endi unda yashashni o‘rganish vazifasi paydo bo‘ldi (11). Inson ekologiyasi haqidagi bu yangi tushuncha I.T.Frolov, N.N.Moiseev, L.P.Bueva, A.D.Ursul va A.L.Nazaretyan (12) asarlarida ham asoslandi. Rus fanida noosfera tushunchasi "yuqori aloqa" g‘oyasiga va Inson va Tabiat, Jamiyat va Biosfera organik ravishda birga yashaydigan "umumiy uy"ni yaratishga asoslangan holda ishlab chiqilmoqda.

XX asrda o‘zgaruvchan ijtimoiy-tabiiy vaziyatga bunday yondashuv uchun “inson ekologiyasi” asos bo‘lgan. “Biosesxrizm”ning yangi tushunchasi ham shu maqsadga xizmat qiladi, insoniyatga biosfera funksiyasini beradi: inson uchun biosfera emas, balki biosfera uchun inson” [2].

Tadqiqot metodologiyasi. Inson ko‘p qirrali mavjudotdir. Uning ham ijobiy, ham salbiy fazilatlari bor. Har bir tarixiy davr haqiqiy (normal) insonning o‘ziga xos modeliga ega. “Noosfera odami” modeli ham yaratilishi mumkin edi. Sivilizatsiyaning ta’siri oxir-oqibat insonning fazilatlariga bog‘liq. N.A. Berdyyev haq edi: agar inson "siqilgan" jamiyat bo‘lsa, unda jamiyat "kengaygan" insondir. N.M.Amosovning so‘zlariga ko‘ra, 20-asrda "inson biologiyasi hali ham aqldan kuchliroq". Insoniyat tarixi hozirgacha omma orasida ustunlik qilgan insoniy fazilatlarga ustuvor ahamiyat bergan. Peccei “yangi odam” o‘zining intellektual salohiyatini ro‘yobga chiqarishga qaratilgan "mumkin bo‘lgan odam" (N.K.Mamardashvili) deb hisoblagan. Bu noosfera sivilizatsiyasi ijtimoiy-tabiiy voqelikning barcha sohalarida ijod qila oladigan

shaxsni talab qilishini talab qiladi. V.I.Vernadskiy tabiat evolutsiyasi jarayonida uning sefalizatsiyaga moyilligini, ham tabiiy, ham ijtimoiy hayotni tashkil etishda ratsional tamoyilning o‘sishini aniqladi.

Insoniyat o‘zining ratsional tamoyilini Uyg‘onish davriga (XV asr) borib taqaladigan gumanizm g‘oyasiga aylantirdi. Biroq shaxsning gumanistik salohiyati faqat noosfera sivilizatsiyasida ko‘rinadigan xususiyatlarga ega bo‘lishi mumkin. XX asrda gumanizm muammosi ijtimoiy-tabiiy, global-kosmik o‘lchamga ega bo‘lib, gumanosferaga yo‘naltirilgan. (DS Lixachev). “Tabiiy”, “biosferaagra” insonning o‘rnini noosfera yashovchisi egallaydi, unda "keng ma’noda gumanitar" amalga oshiriladi” [3] (AD Ursul). Noosferogenez biosferadan noosferaga o‘tish emas, balki butun insonni fikrlash manfaatlari yo‘lida biosferani "qayta qurish" bo‘ladi. V.M.Vernadskiyning fikriga ko‘ra, yer usti strategiyasining mohiyati “noosferaning hududiy markazlari biosferaga integratsiyalashishi, u bilan koevolutsion o‘zaro ta’sirga kirishishi, biosfera va uning sikllariga moslashishi"dan iborat [3].

Tahlil va natijalar:

– “inson ekologiyasi”ning murakkab voqeligini sinergetik tahlil qilish (antropogen sivilizatsiya rivojlanishining shakllanish va sivilizatsiya jarayonlari);

– inson yaxlitligining barcha “tarkibiy qismlari” (tabiat, jamiyat va madaniyat) ning o‘zaro bog‘liqligi va bir-birini to‘ldirishini hamda uning dunyoda ham, o‘z dunyosida ham yashash usullarini tahlil qilish;

– universal evolutsionizm tamoyillarini "inson ekologiyasi"ning dastlabki falsafiy va metodologik asoslari sifatida asoslash;

– falsafiy hamjamiyatning (Jahon va Rossiya falsafiy kongresslari) rolini, mahalliy olimlarning (N.N. Moiseeva, I.T.Frolova, A.D.Ursula) "inson ekologiyasini mavjud insonning umumiy uyi" sifatida zamonaviy tushunishning falsafiy va ekologik asoslarini rivojlantirishdagi hissasini aniqlash;

– XX asrda mahalliy tibbiyot fanining inson ekologiyasi konsepsiyasini rivojlantirishdagi o‘rni va ustuvor rolini, uning taniqli vakillarini aniqlash;

– XX asrda mafkuraviy va metodologik jihatlarga ega bo‘lgan "sog‘liq" toifasini zamonaviy shakllanish va sivilizatsiya jarayonlarini tahlil qilish uchun mezon asosi sifatida kiritish;

–“ekosofiya”ning inson ekologiyasining qadriyat-semantik asosi va rivojlanayotgan antropogen sivilizatsiya uchun insoniy o‘lchovli qadriyat mezoni sifatidagi yangi qarashi;

Xulosa va takliflar. Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, zamonaviy ta’lim tizimida nafaqat bilim berish, balki bo‘lajak mutaxassislar va pedagoglarning ekologik-metodologik madaniyatini yuksaltirish, ta’lim muhitida psixologik xavfsizlik va empatiyani ta’minlovchi inkluziv muhitni loyihalash maqsadga muvofiq deb hisoblanadi. Shaxs ekologiyasi mezonlarini ta’limiy va ijtimoiy amaliyotga integratsiya qilish kelajakda jamiyatning ma’naviy va intellektual barqarorligini ta’minlashning garovidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

(1). Философские и методологические основания экологии человека. 2000, доктор философских наук Орехов, Иван Иванович.

(2). Алексеева И.Ю. Американская философия техники в конце XX века. Вопр. истории естествозн. и техники, 1997, № 1, с. 146–149.

(3). Андреенкова А.В. Материалистические. Постматериалистические ценности в России. Социологические исследования, 1994, № 11.

(4). Арский Ю.М., Данилов-Данильян В.И. (ред.). Экологические проблемы: что происходит, кто виноват и что делать? М., 1997.

(5). Астафьева О.Н. Взаимодействие культур: перспективы альтернативных решений в эпоху глобализации. Многогранная глобализация. М., РАГС, 200, с. 236–237.

(6). Nomozov Xurshid. "Axborot xuruji va ogohlik tushunchasi mazmun-mohiyati." CONFERENCE OF ADVANCE SCIENCE & EMERGING TECHNOLOGIES. Vol. 1, № 7, 2026.

(7). Xurshid, Nomozov. "Axborot xurujlarining manbalari, ularning ijtimoiy muhitda amalga oshish usullari." Ta’limda raqamli texnologiyalarni tatbiq etishning zamonaviy tendensiyalari va rivojlanish omillari (2025), 632–636-betlar.

(8). Omonov Bakhodir. "The Expression of Geopolitical Knowledge in the Works “the City of Virtuous People” and “India”. Journal NX 9.6 (2023), p. 16–20.

(9). Omonov Bahodir. “Dastur ul-muluk” va “Saddi Iskandariy” asarlarida geosiyosiy qarashlar." «ACTA NUUz» 1.1.2 (2024), p. 18–183.

(10). Omonov Bakhodir. "The use of water resources in the center of environmental policy in the region". The Fifth International Conference on History and Political Sciences. 2015.

(11). Omonov Bakhodir Nurillaevich, Go‘zal Aralovna Ochilova, and Sitora Ayonovna Azamova. "Specific characteristics of the ecological environment in uzbekistan." World of Scientific news in Science 1 (2023), p. 15–28.